

Angela Merkel

Ralph Bollmann

Angela Merkel

De kanselier en haar tijd

Biografie

Vertaald door Anne Folkertsma en Jantsje Post

Het Getij
Uitgeverij De Arbeiderspers
Amsterdam · Antwerpen

De vertalers ontvingen voor deze vertaling een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds. De uitgever ontving voor deze vertaling een productiesubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Copyright © 2021 Verlag C.H. Beck oHG, München

Copyright Nederlandse vertaling © 2021 Anne Folkertsma en Jantsje Post /
bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam

Copyright Nederlandse vertaling nawerk © Thomas Coenraads / bv Uitgeverij
De Arbeiderspers, Amsterdam

Oorspronkelijke titel: *Angela Merkel: die Kanzlerin und ihre Zeit*

Oorspronkelijke uitgave: Verlag C.H. Beck oHG, München

Het Getij maakt deel uit van uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van bv Uitgeverij De Arbeiderspers, Weteringschans 259, 1017 xj Amsterdam.

Omslagontwerp: Studio Jan de Boer

Omslagfoto: Martin Schoeller/ANP/AUGUST

Portret auteur: © dpa Picture-Alliance/Alamy Stock Photo

Typografie: Perfect Service, Reeuwijk

ISBN 978 90 295 4393 4 / NUR 320

www.arbeiderspers.nl

www.ralph-bollmann.eu

Inhoud

Voorwoord 9

DEEL I PASTORIE EN NATUURKUNDE (1954-1989)

- 1 Afkomst (1954-1961) 15
Hamburg 15 – Posen 16 – Danzig 18 – Quitzow 19 – Templin 23 – Vader 26 – Moeder 33 – De bouw van de Muur 34
- 2 Naar school onder het socialisme (1961-1973) 36
Buitenstaander 36 – 1968 37 – Waar sta je? 40 – Presteren 42 – Culturele vorming 46 – Afscheid 49
- 3 Studie in Leipzig (1973-1978) 51
De grote stad 51 – Natuurkunde 54 – Huwelijk 56 – Doctoraalexamen 60
- 4 Berlijnse bohème (1978-1989) 63
Aan de academie 63 – Kraakster 68 – Reislust 73 – Partner 78 – Collega's 83 – Activiste 87 – Doctor 90 – Het stempel van de DDR 97

DEEL 2 POLITIEK ALS BEROEP (1989-2008)

- 1 De Wende (1989/1990) 103
Hoop in het Oosten 103 – Bewustwording in de DDR 105 – De grenzen gaan open 109 – De politiek in 112 – Woordvoerster 115 – Volkskammerverkiezingen 121 – Regeringswoordvoerster 124 – Het Eenmakingsverdrag 127 – Afgevaardigde 131

- 2 Minister in Bonn (1991-1998) 135
Kohls Mädchen 135 – *Minister voor Vrouwenzaken* 137 – *Machtsspel* 142 – *De minister die zich van stemming onthoudt* 150 – *Jeugdgeweld* 154 – *Minister van Milieu* 159 – *Kernfysica* 163 – *Klimaatconferentie* 164 – *Persoonlijke vijand van Schröder* 167 – *Omstreden transporten* 170 – *Glorend kanselierschap* 171
- 3 Oppositie (1998-2005) 176
Secretaris-generaal 176 – *Donaties* 184 – *Scheidingsbrief* 189 – *Regionale bijeenkomsten* 197 – *Partijvoorzitter* 200 – *Misgrepen* 205 – *Wolfratshausen* 212 – *Oppositieleider* 221 – *Agenda 2010* 226 – *Oorlog* 229 – *Aardverschuiving* 231 – *Dadervolk* 232 – *Leipzig* 236 – *Merkels president* 240 – *Herfst van het ongenoegen* 246
- 4 Kanselier op proef (2005-2008) 253
Wisseling van de wacht 253 – *Debat van zwaargewichten* 259 – *Kanselier* 267 – *Doe maar gewoon* 275 – *Regeerstijl* 281 – *Buitenlands beleid* 289 – *Binnenlandse politiek* 302

DEEL 3 CRISISJAREN: DE WERELDPOLITICA (2008-2021)

- 1 De financiële crisis (2008-2009) 313
Linzensoep 313 – *Opzicht varen* 315 – *Lessen uit Lehman* 326 – *De huisvrouw uit Zwaben* 329 – *Spookachtige verkiezingsstrijd* 339 – *Zwart-geel* 345
- 2 De euro (2010-2013) 355
Griekenland 355 – *Koerswijziging* 362 – *Europeaan van het verstand* 365 – *Debacle in Düsseldorf* 368 – *Noodtoestand* 370 – *Dienstplicht* 373 – *Kanselier van de kampen* 377 – *Fukushima* 380 – *Libië* 389 – *Marktconforme democratie* 396 – *Tranen in Cannes* 403 – *Wulff en Gauck* 408 – *Röttgen* 414 – *Het eind van de hegemonie* 417 – *Een oplossing voor Griekenland* 422 – *Alternative für Deutschland* 427 – *Tussenbalans van de euro* 429

- 3 Oekraïne (2013-2015) 434
Voor de triomf 434 – *In het zenit* 439 – *Blessuretijd* 445 – *De spil in het crisismanagement* 453 – *Van Normandië naar Minsk* 460 – *Tsipras* 467 – *Griekse showdown* 478
- 4 Vluchtelingen (2015-2016) 486
Rostock 486 – *Haat in het hart* 489 – *800.000* 493 – *Heidenau* 495 – *‘Wir schaffen das’* 498 – *De beslissende nacht* 500 – *Welkomstcultuur* 504 – *Het sluiten van de grens* 511 – *Motieven* 516 – *Effecten* 522 – *De herfst van het ongenoegen* 526 – *Vernederd door Beieren* 532 – *De jaarwisseling en de gevolgen* 537 – *De doorbraak van de AfD* 542 – *Turks dilemma* 546
- 5 Annus horribilis (2016-2017) 553
Brexit 553 – *Terreur in Duitsland* 557 – *Bekentenissen* 562 – *Trump* 567 – *Kanselier van de vrije wereld* 574 – *Het einde van het Westen?* 578 – *Schulz* 580 – *Macron* 586 – *Cesuren* 588 – *Huwelijk voor iedereen* 593 – *De terugkeer van de vluchtelingen* 595
- 6 Merkdämmerung (2017-2020) 599
Grenzen van de macht 599 – *Jamaica* 607 – *Grote coalitie* 612 – *Terugsturen* 619 – *Maafsen* 624 – *Afscheid* 627 – *Klimaatkanselier* 635 – *Nieuwe vrijheid* 641 – *Nalatenschap* 643 – *Gevaar van rechts* 647
- 7 Corona (2020-2021) 653
Lockdown 653 – *Versoepelingen* 658 – *Dauerwelle* 666 – *Opvolging* 677 – *Cassandra* 681

Balans 687

Nawoord en dankbetuiging 697

Noten 701

Bronnen- en literatuurlijst 761

I. Bronnen 761

II. Literatuur 767

Illustratieverantwoording 775

Register 779

Voorwoord

Hamburg, november 2015. Een ijskoude, maar vrij zonnige dag. Angela Merkel had die ochtend niet hoeven nadenken over de kleur van haar blazer: zwart, zonder enige twijfel. De bondskanselier sprak in de Hauptkirche St. Michaelis op de rouwdienst voor Helmut Schmidt, haar voorganger, die op zesennegentigjarige leeftijd gestorven was en nu in zijn geboortestad werd begraven. Het werd een van haar persoonlijkste toespraken, waarin ze in feite een zelfportret in de derde persoon schetste. *Wie visioenen heeft, moet naar de dokter*: Merkel durfde Schmidts beruchtste uitspraak zowaar met instemming te citeren, zich het zinnetje eigen te maken. Ze roemde het *nuchtere pragmatisme* van de overledene, zijn *weerstand tegen ideologische beperking*. Ze prees Schmidts overtuiging *dat een beslissing alleen kan worden genomen wanneer zij vooraf goed is doordacht en van rede doordrongen*. Tot slot maakte ze de balans op van zijn regeringstijd: *De grote verdiensten van deze bondskanselier kwamen naar voren in de crises die hij heeft moeten overwinnen*. Een pragmatisch politicus, die de tijd neemt om beslissingen te laten rijpen en zich tijdens zijn periode als regeringsleider vooral als crisismanager moet bewijzen: hier vertelde een vrouw over zichzelf, een vrouw die toen nagenoeg tien jaar kanselier was – en over wie net als over Schmidt lange tijd werd gezegd dat zij wel de juiste kanselier was, maar bij de verkeerde partij zat.¹

Merkels lof voor Schmidt was des te opmerkelijker omdat de bij de Duitsers zo geliefde oud-kanselier zich lang niet altijd positief over zijn opvolger had uitgelaten. Toch dringt de vergelijking zich op. Net als Schmidt was Merkel een kanselier die het land door een reeks van voordien haast onvoorstelbare crises had gloodst. Waar Schmidt na het eind van het wirtschaftswunder met economische problemen en met het terrorisme in Duitsland te kampen had, kreeg Merkel als kanselier de financiële, de euro-, de Oekraïne- en de vluchtelingen crisis voor haar kiezen, die uiteindelijk met de verkiezing van Donald Trump tot president van Amerika in een omvattende crisis van het Westen culmineerden; en daar kwam in haar

nadagen nog een virus bij dat de wereld overspoelde, zoals in 1962 ten tijde van Schmidt de stormvloed de Hanzestad Hamburg had overstroomd. Het nuchtere pragmatisme waarmee Schmidt en Merkel deze uitdagingen aangingen, was in beide gevallen gebaseerd op hun ervaring met een historische breuk: Helmut Schmidt was 26 jaar aan het eind van de Tweede Wereldoorlog, Angela Merkel beleefde op haar vijfendertigste de ineenstorting van de staat waarin ze was opgegroeid.

Op het eerste gezicht lijken de crisis-kanseliers Schmidt en Merkel in de schaduw te staan van twee grondleggers van de Bondsrepubliek. Het was Konrad Adenauer die zijn stempel drukte op de beginperiode van de republiek vanaf 1949, zeker ten aanzien van haar integratie in het Westen. Het was Helmut Kohl die in 1990 met gevoel voor het historische momentum de toetreding van de DDR doorvoerde, en die probeerde het door Adenauer begonnen project van Europese eenwording te voltooien. Ondanks zijn korte regeringsperiode hoort ook de naam van Willy Brandt thuis in het rijtje van invloedrijke kanseliers; zijn naam is verbonden met het beleid van detente en de interne democratisering van de Bondsrepubliek Duitsland.

Zulke verdiensten staan op zichzelf, terwijl het oordeel over crisismanagers afhangt van hun succes of falen, zelfs na afloop van hun regeringsperiode. Zullen de Duitsers het ‘tijdperk-Merkel’ op een dag verheerlijken als een goede oude tijd, waarin ze ondanks alle crises nog veiligheid en continuïteit bood? Of zal Angela Merkel de geschiedenis ingaan als de vrouw die met haar beleid de ondergang van het Westen zo niet veroorzaakte, dan toch tenminste niet heeft tegengehouden?

Lange tijd was kanselier Merkel populair bij de kiezers omdat ze alle ellende van de wereld verre van hen hield, hoewel zij zelf sceptisch was over dat risico-averse trekje van de Duitsers. Met de komst van de vluchtelingen in de nazomer van 2015 kwam daar verandering in. Althans, bij een deel van de bevolking. Toen de kanselier, wie vaak werd verweten dat ze te veel schipperde, opeens wél een koers aangaf, waren sommige critici ook weer niet tevreden. Anderen bewonderden haar nieuwe vastbeslotenheid, soms zelfs als ze het totaal niet met haar aanpak eens waren.

Toch was niet de vluchtelingenkwestie de eigenlijke waterscheiding in haar politieke carrière, maar de financiële crisis in 2008. Had het in Merks bliksemcarrière van woordvoerster van een Oost-Duitse oppositiebeweging tot de eerste voorvrouw van de destijds derde economische grootmacht ter wereld nog ontbroken aan zin en doel, nu groeide ze uit tot crisis-kanselier. De ene gebeurtenis na de andere zette het voortbestaan van de

vertrouwe wereld op losse schroeven. Misschien was Angela Merkel, die in 1989/1990 al de ineenstorting van een politiek systeem had meegemaakt die haar hele dagelijks leven op zijn kop had gezet, daar beter op voorbereid dan andere politici. Het feit dat zij de enige politica uit het vroegere Oostblok aan de top van een overwegend West-Europese staat was, had een blijvende invloed op haar beleid.

Maar de crises veranderden ook de rol van Duitsland en Europa in de wereld. Helmut Schmidt benutte de economische impact van de Bondsrepubliek doelgericht om zijn land – bijvoorbeeld bij de topontmoetingen van de G7 – ook politieke invloed te verschaffen. Dat had Merkel helemaal niet meer nodig. Onder haar leiding viel de Duitsers een rol toe die ze met tegenzin op zich namen. Waar ze ook keken, opeens was er niemand meer achter wiens brede rug de Bondsrepubliek zich had kunnen verschuilen. Al tijdens de schulden crisis waren alle ogen op het grote en relatief stabiele land in het centrum van het continent gericht, en in het conflict over Oekraïne kreeg Duitsland de beslissende bemiddelaarsrol. Dankzij Merkels imago van een vrouw die met beide benen op de grond staat, dat ze zelf met anekdotes over aardappelsoep of pruimentaart cultiveerde, was de nieuwe macht van de Duitsers voor de burens beter te verteren.

Internationale waarnemers keken eerder en scherper naar de persoon Merkel dan de Duitsers zelf. Terwijl haar meeste landgenoten in elk geval rond 2015 al vonden dat alles over de kanselier nu wel was gezegd, kon ze zich in het buitenland van begin af aan in belangstelling verheugen. Dat lag niet alleen aan het toenemende gewicht van het land dat ze regeerde, maar ook aan haar levensverhaal, waarvan men het bijzondere uit de verte beter waarnam – en dat soms ook overdreef. Haar kindertijd en jeugd onder een socialistisch juk, haar leerjaren als minister in de schaduw van Kohl, haar plotselinge doorbraak ten tijde van de zwartgeldaffaire binnen de CDU, en het feit dat ze haar machtspositie vervolgens onverwachts wist te handhaven, ondanks alle opposenten in haar eigen partij – Merkel bereikte het allemaal vanuit de rol van een drievoudige buitenstaander: tussen de toonaangevende Duitse politici was zij de enige Oost-Duitse, een van de weinige vrouwen, en een natuurwetenschapper te midden van vele juristen.

Het onwaarschijnlijke van haar carrière voedde, althans bij politieke randgroepen, legio complottheorieën, van doelbewust verspreide geruchten dat ze voor de Stasi zou hebben gewerkt, tot haar zogenaamde plannen voor een ‘omvolking’ van Duitsland. Zelfs in het midden van het politieke spectrum bestond het vermoeden dat er achter haar façade van naïviteit

een of ander geheim schuilging. En dat terwijl Merkel haar doelstellingen vaak veel duidelijker uitsprak dan vriend en vijand insinueerden. Wie haar toespraken en interviews enkele jaren na dato terugleest, ontdekt hoe verbluffend nauwkeurig Merkel haar plannen en doelstellingen bij beslissende keerpunten formuleerde. Zelfs haar tijdgenoten ontging dit vaak – wellicht door de droge toon waarop ze het bracht.

In de nadagen van haar carrière zorgde de ooit zo consensusgerichte Merkel voor meer polarisatie in de Duitse samenleving dan enige andere politicus in het vermeend postideologische tijdperk lange tijd had gedaan. Tegenover de roep ‘Merkel moet weg’ van een luidruchtige minderheid stond haar nog steeds aanzienlijke populariteit in het brede midden van de samenleving, die vanuit de liberale vleugel van de Union-partijen tot ver in het rood-groene spectrum reikte. Dat hing samen met een nieuwe kloof in de westerse samenlevingen, die in Duitsland later ontstond dan elders. Zoals alle politici opereerde Merkel op het snijpunt van belangen en dominante krachten in de geschiedenis; ze was evenmin vrij in haar beslissingen als haar voorgangers. Het wereldwijde conflict tussen liberale kosmopolieten en angstige protectionisten overschaduwde de laatste jaren van haar kanselierschap, maar hielp haar ook een nieuwe, tot dusver ongekende vorm van duidelijkheid te vinden: nu gold ze als een van de laatste verdedigers van de liberale democratie.

Er zijn heel wat boeken over Merkel geschreven, in het buitenland zelfs nog meer dan in Duitsland zelf. Maar in het Duits zijn er tot nu toe slechts vier klassieke biografieën verschenen, de laatste in 2005 – latere bewerkingen niet meegerekend –, dus aan het begin van Merkels kanselierschap. Sindsdien was het, terwijl alles in volle gang was, niet mogelijk het volledige verhaal van haar politieke leven te schrijven. Nu, aan het eind van haar regeringsperiode, is de tijd rijp.

Deel 1

Pastorie en natuurkunde

(1954-1989)

I Afkomst (1954-1961)

Hamburg

Angela Merkel werd op 17 juli 1954 geboren in Hamburg, waar ze de eerste drie maanden van haar leven doorbracht. Haar moeder kwam uit Danzig, maar had die stad als Duitse na de Tweede Wereldoorlog moeten verlaten. Merkels vader was de zoon van een Pool die zijn geboortestad Posen na de Eerste Wereldoorlog vaarwel had gezegd. Tot zover niets bijzonders. Veel van de huidige Duitsers hebben Poolse voorouders, wat al aan hun achternamen af te lezen valt. En het aantal Duitse vluchtelingen en verdrevenen uit het oosten, die na 1945 in de vier geallieerde bezettingszones allesbehalve welkom waren, bedroeg circa 13 miljoen.

Merkels familiegeschiedenis en ook de eerste helft van haar eigen leven weerspiegelen het Duitsland van de twintigste eeuw. Het land was lange tijd een chaotische factor in de Europese politiek – met onduidelijke grenzen, wisselende valuta, deplorabele financiën, telkens nieuwe politieke regimes, als aanstichter van oorlogen. De oude Bondsrepubliek probeerde met haar stabiliteitscultuur, haar streven naar veiligheid aan die geschiedenis te ontsnappen. Dat lukte, en ondanks de vrees van velen keerde het uitgebreide Duitsland in elk geval voorlopig niet terug naar de oude toestand en betoonde het zich in de crisisjaren na 2008 zelfs het stabiliteitsanker van het continent.

Dat gebeurde uitgerkend onder de leiding van een kanselier wie het veiligheidsdenken van de meeste Duitsers in eerste instantie zeer vreemd was, ook omdat zij wist dat dat geen bescherming tegen toekomstige onveiligheid biedt. Sterker nog, het werd Merkels taak Duitsland een wereld binnen te loodsen waarin overwonnen gewaande risico's een voor een terugkeerden. Om te begrijpen hoezeer de geschiedenis van de twintigste eeuw haar heeft gevormd, moeten we ons in haar familiegeschiedenis verdiepen.

Posen

Van vaderskant stamt Merkels familie uit Posen, de tegenwoordig Poolse stad Poznań. Haar grootvader Ludwig Kazmierczak werd daar in 1896 in een huurhuis aan de Grubenstraße 14 geboren als zoon van een dienstmeisje, zijn vader was ervandoor gegaan. De provincie Posen behoort tot de gebieden die door de Poolse delingen eind achttiende eeuw aan Pruisen toegevoegd waren, hoewel de bevolking – vooral op het platteland – overwegend Pools sprak. In Posen zelf noemden 60.000 van de 158.000 inwoners aan het eind van de Pruisische tijd zich Duitser. Anders dan in volledig Duitse steden zoals Breslau of Stettin, die pas na 1945 aan Polen toevielen, leefden de Polen en Duitsers hier eeuwenlang samen.¹

Toch vergrootte dat het wederzijds begrip niet, Posen werd zelfs in de late negentiende en vroege twintigste eeuw het toneel van een aan beide kanten even bekrompen als boosaardig gevoerd ‘nationaliteitenconflict’. Deze fase begon met de *Kulturkampf* – de strijd van rijkskanselier en Pruisisch minister-president Otto von Bismarck om het protestants-Pruisisch gedomineerde keizerrijk te beschermen tegen het katholicisme –, werd voortgezet met het deels gedwongen opleggen van de Poolse taal en cultuur tussen beide wereldoorlogen, en eindigde met de verdrijving van de resterende Duitsers na 1945. De opstand in Posen in 1919 vormde de directe aanleiding tot de heroprichting van de Poolse staat.²

In dat conflictgebied moest Merkels grootvader Ludwig Kazmierczak zijn weg zien te vinden. Aanvankelijk deed hij dat blijkbaar aan Poolse zijde. Een verre oom van bondskanselier Merkel bood de Poolse pers een foto aan van haar grootvader, waarschijnlijk begin 1919, in het uniform van het ‘blauwe leger’, dat onder leiding van de vroegere generaal van de dubbelmonarchie Józef Haller eerst in Frankrijk tegen de Duitsers, daarna in het nieuw ontstane Polen tegen Sovjet-Rusland vocht.

In 1915 was Kazmierczak als negentienjarige jongen, zoals alle mannelijke inwoners van Posen ongeacht hun nationaliteit, opgeroepen voor het Pruisische leger. Hij moet aan het westfront in Franse krijgsgevangenschap zijn geraakt, of misschien deserteerde hij; in elk geval schijnt hij zich, zoals veel andere Polen uit Duitse of Oostenrijkse eenheden, bij het leger van Haller te hebben aangesloten. Kort voor het eind van de oorlog kwam deze eenheid nog in actie bij de gevechten in de Champagne, wat later tot het bericht leidde dat uitgerekend de grootvader van de Duitse bondskanselier tégen Duitsland had gevochten.³

Toch waren Kazmierczaks bezwaren tegen de Pruisische bezettingsmacht blijkbaar niet in steen gebeiteld. Toen Posen na het Verdrag van Versailles in 1920 officieel onderdeel werd van de nieuwgevormde Poolse staat, koos Merkels grootvader voor Duitsland en vertrok hij samen met zijn uit Berlijn afkomstige verloofde Margarethe Pörschke naar de Duitse hoofdstad. Op 6 augustus 1926 kwam daar een zoon ter wereld: Merkels vader werd als Horst Kazmierczak geboren in de Berlijnse wijk Wedding. In 1930 liet zijn vader de familienaam verduitsen tot ‘Kasner’.⁴

Merkels grootvader woonde nu in de wijk Pankow en werkte bij de Berlijnse politie, waar hij twee keer werd bevorderd, in 1931 tot opperwachtmeester en in 1943 tot hoofd-wachtmeester. Mogelijk was zijn loopbaan bij de politie een reden voor de naamsverandering, die kennelijk gepaard ging met de overstap van het katholicisme naar het protestantisme. Ook toen werden de verhoudingen in Berlijn nu eenmaal al gekenmerkt door *een zekere onoverzichtelijkheid*,⁵ zo merkte de kanselier hierover later op. Maar in dit geval kan de metamorfose van een katholieke Pool in een protestantse Pruis zonder meer als een alleszins overzichtelijk voorbeeld van assimilatie worden beschouwd.

In 1943 keerde Merkels grootvader voor het laatst terug naar zijn geboortestad Posen om zijn moeder te begraven – tijdens de gewelddadige Duitse bezetting dus. De oom uit Posen herinnert zich dit bezoek. ‘Hij ging naar de bakker en kocht bolletjes met maanzaad voor ons kinderen,’ vertelde hij. ‘Die geur zal ik nooit vergeten. De Polen mochten tijdens de Duitse bezetting geen bolletjes kopen.’⁶ Ludwig Kazmierczak stierf in 1959 op drieënzestigjarige leeftijd, vijf jaar na de geboorte van zijn kleindochter Angela. Zijn weduwe Margarethe overleefde hem vele jaren. Ze kreeg later regelmatig bezoek van haar kleindochter, die opgroeïend in het kleine Templin en naar de cultuur in de hoofdstad verlangde: *In de vakanties ging ik logeren bij mijn grootmoeder in Berlijn*.⁷

Merkels vader, in 1926 nog katholiek gedoopt als Horst Kazmierczak, werd in 1940 lid van de protestantse kerk. Hij behoorde tot wat in het Westen de ‘sceptische generatie’ werd genoemd: door de oorlog van alle illusies beroofd, zich bewust van haar verantwoordelijkheid, wars van hedonisme. Na de oorlog besloot hij theologie te gaan studeren. Dat had hij in theorie ook in de DDR kunnen doen. De Russische bezettingsmacht had de theologische faculteiten weer geopend, maar ook al gauw onder politieke druk gezet. Daarnaast waren er kerkelijke opleidingen in Naumburg, Leipzig en Berlijn; het Sprachenkonvikt, de kerkelijke opleiding van de Evangeli-

sche Kirche in Oost-Berlijn, werd echter pas na de bouw van de Muur in een theologische hogeschool veranderd, ter vervanging van de Kirchliche Hochschule in het West-Berlijnse stadsdeel Zehlendorf.⁸

De omstandigheden aan deze instellingen, die pas in de latere DDR een steviger positie kregen, waren in de beginjaren moeilijk en onzeker. Zo kan Merkels opmerking worden opgevat dat *je in het Oosten geen theologie kon studeren*.⁹ Misschien waren het bovendien Kasners intellectuele aspiraties, die hij later ook aan zijn kinderen doorgaf, die de theoloog in spe naar vermaarde universiteiten lokten. In 1948 schreef hij zich in aan de Ruprecht-Karls-Universität in Heidelberg, vervolgens ging hij naar de Theologische Hogeschool Bethel in Wuppertal en ten slotte naar Hamburg, waar hij in 1954 afstudeerde. Zijn studie in de Bondsrepubliek betekende niet dat Kasner in het Westen wilde blijven. Hij beschouwde zichzelf als een man die zich in opdracht van zijn Oost-Duitse kerk in het Westen liet opleiden om daarna weer in haar dienst terug te keren.¹⁰ Dat was in die tijd een gangbare route, die ook de latere bisschoppen van de deelstaten Saksen, Thüringen en Berlijn-Brandenburg aflegden: Johannes Hempel, Werner Leich en Gottfried Forck. Tenslotte vielen de Oost-Duitse districtskerken destijds nog onder de overkoepelend-Duitse Evangelische Kirche Deutschland (EKD), pas in 1969 werd er in de DDR een eigen organisatie opgericht, de Bund der Evangelischen Kirchen, waarvan Kasner een groot voorstander was.

Danzig

In Hamburg leerde de aankomende theoloog een studente Latijn en Engels kennen, die lerares wilde worden. De twee jaar jongere Herlind Jentzsch was op 8 juli 1928 in Danzig in de wijk Langfuhr ter wereld gekomen, een jaar later dan de bekendste zoon van de stad, de schrijver en Nobelprijswinnaar Günter Grass. Haar vader Willi Jentzsch was in Danzig ook leraar en directeur van een gymnasium geweest. Hij kwam oorspronkelijk uit Wolfen bij Bitterfeld en zijn vrouw uit Glogau in Silezië. Voordat ze naar Danzig verhuisden hadden ze een tijd in het Oost-Pruisische Elbing gewoond.¹¹

Toen Merkels moeder werd geboren, stond de vrijstad Danzig volgens de bepalingen van het Verdrag van Versailles onder toezicht van de Volkerenbond. De overwegend Duitstalige bevolking streefde naar hereniging met het Duitse Rijk. De strijd om de juridische status van de stad werd op

bijzonder bekrompen manier uitgevochten, bijvoorbeeld met betrekking tot de vraag hoeveel brievenbussen de Poolse posterijen in de stadstaat mochten plaatsen. Op elfjarige leeftijd maakte de kleine Herlind in Danzig het begin van de Tweede Wereldoorlog mee, die de Duitsers hier in Danzig begonnen. Adolf Hitler, de Duitse rijkskanselier, maakte behendig gebruik van de ingewikkelde volkenrechtelijke positie van de stad. In plaats van zijn leger meteen Polen te laten binnenvallen bezette hij eerst het Poolse militaire steunpunt op Westerplatte, een schiereilandje naast de haven van Danzig en het Poolse postkantoor van de stad. Beide waren exterritoriale instellingen van de Poolse staat, die het Verdrag van Versailles uitdrukkelijk garandeerde.

De oorlog bracht de oude, traditierijke Hanzestad uiteindelijk niet terug bij Duitsland, maar wees haar volledig toe aan Polen. De Duitse meerderheid moest Danzig verlaten en onder de vluchtelingen bevond zich ook de familie Jentzsch. Aan een spoedige terugkeer hoefden ze niet te denken: de weg terug naar hun oude heimat bleef door de politieke verhoudingen versperd, hoewel veel verdrevenen dat destijds nog niet als een permanent verlies accepteerden. Maar voor Herlind Jentzsch leek de situatie tot nader order helder: zij was nu Hamburgse geworden en zou na haar studie in de pas opgerichte Bondsrepubliek aan het werk gaan als lerares.

Quitow

Haar leven liep heel anders. Dat was een voldongen feit op het moment dat Herlind Kasner, inmiddels getrouwd, haar eerste kind kreeg. Op 17 juli 1954, negen dagen na haar zesentwintigste verjaardag, bracht ze in het ziekenhuis Elim in de Hamburgse wijk Eimsbüttel haar dochter ter wereld, op dezelfde dag dat de Bondsdag in West-Berlijn Theodor Heuss voor de tweede keer tot president koos. Het meisje kreeg de naam Angela, ‘engel’. Later zou de dochter er zelf waarde aan hechten dat men haar naam uitsprak met de klemtoon op de eerste a, zoals in het westen gebruikelijk was. De Berlijners hielden zich daar niet en aan beklemtoonden de e. Zo ook de eerste democratisch gekozen minister-president van de DDR, Lothar de Maizière, voor wie Merkel later als plaatsvervangend woordvoerder werkte. Hij wist wel hoe ze haar naam uitgesproken wilde hebben, zei hij eens tegen een journalist. ‘Maar je vergeet het toch telkens weer.’¹²

In 1954 waren de gevolgen van de oorlog nog overal zichtbaar, in Hamburg nog meer dan elders. Pas een jaar voor de geboorte van Angela Kas-

‘Het is een meisje’, opende de krant *taz* met deze foto, toen Angela Merkel in 2005 tot bondskanselier werd gekozen.

ner had de stad verklaard dat het puinruimen was afgerond, en waren, in aanwezigheid van de bondspresident Theodor Heuss, het Alsterpaviljoen en de nieuwe Lombardbrug geopend.¹³ Na een korte economische terugval ten gevolge van de geldhervorming en het vrijgeven van de prijzen in 1948 ging het nu onmiskenbaar bergopwaarts, ook al werd het stadsbeeld nog lang door de verwoestingen bepaald.

Toen Angela Kasner in Hamburg ter wereld kwam, stond al vast dat ze daar niet zou opgroeien. Haar vader had net zijn theologiestudie afgerond en was pas begonnen als dominee in een klein dorpje in de DDR. Het was de bedoeling dat vrouw en kind na de geboorte zo snel mogelijk zouden volgen, wat drie maanden later ook gebeurde. Die zomer bleven ze nog bij Angela’s grootmoeder in de Isestraße in Eimsbüttel. Ook na de verhuizing hield de familie nauw contact. Toen in Templin Angela’s zusje werd geboren, stuurden haar ouders hun oudste dochter voor tien weken naar Hamburg en later stuurde haar grootmoeder pakketten naar Templin met onder andere de felbegeerde westerse jeans.

In West-Duitsland hebben zich later veel mensen afgevraagd wat de